

ОДЕСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ

АНЩУК НІНА ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 342.7-055.2 (477)

**ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ІНСТИТУТУ
КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ
ЖІНОК В УКРАЇНІ**

**Спеціальність 12.00.13. – Правові проблеми політичних
інститутів та процесів**

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

ОДЕСА – 2001

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі соціальних теорій
Одеської національної юридичної академії Міністерства освіти
і науки України

Науковий керівник: доктор історичних наук, професор
КОРМИЧ ЛЮДМИЛА ІВАНІВНА,
Одеська національна юридична академія,
директор інституту адвокатури та
муніципального управління

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
КОЗЮБРА МИКОЛА ІВАНОВИЧ,
Конституційний Суд України, суддя
кандидат юридичних наук, доцент
ПЕРЕЖНЯК БОРИС АРКАДІЙОВИЧ,
Одеська національна юридична академія,
доцент кафедри конституційного права

Провідна установа: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького
Національної академії наук України,
відділ конституційного права, м. Київ

Захист відбудеться «30» листопада 2001 р. о 14⁰⁰ годині на засіданні
спеціалізованої вченої ради К 41.086.02 в Одеській національній
юридичній академії за адресою: 65009, м. Одеса, вул. Піонерська, 2,
ауд.312.

З дисертацією можна ознайомитись в бібліотеці Одеської
національної юридичної академії за адресою: 65009, м. Одеса,
вул. Піонерська, 2.

Автореферат розісланий «30» листопада 2001 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

 В. В. Дудченко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Вперше поставлене ще в кінці XIX – на початку XX ст. питання про правовий статус жінок в Україні сьогодні, на початку нового тисячоліття, хвилює знову з не меншою актуальністю. В сучасному суспільстві, коли права людини і громадянина проголошуються “найвищою цінністю”, а держава вважає пріоритетним обов’язком дотримувати і захищати ці права і свободи, досить часто на практиці існує ситуація фактичної нерівності правового статусу жінок і чоловіків, відсутність рівних можливостей для реалізації цих прав і свобод. Хоча Конституція України статтею 24 надає жінкам і чоловікам рівні права і свободи та рівні можливості для їх реалізації, що знайшло відображення в поточному законодавстві України, однак конституційно декларована рівність прав, свобод і рівних можливостей їх реалізації для жінок і чоловіків практично не досягнута.

Соціально-економічна реформа, яка відбувається в нашій країні, перехід до ринкових відносин сформували деякі негативні тенденції щодо прав жінок, а саме: незатребуваність жінок при прийнятті державних рішень; дискримінація прав жінок в соціально-трудовій сфері, зниження рівня охорони їх здоров’я, особистої безпеки та ін. Більшість жінок на практиці не мають доступу ні до центрів впливу, від яких залежить доля країни, ні до тих фінансових ресурсів, що забезпечують просування до влади. Між тим, вони складають більшу частину українського народу, який, згідно Конституції, являється єдиним джерелом влади.

Безумовно, ці обставини, а також швидкоплинні суспільні відносини, активними учасниками яких виступають жінки, потребують суттєвих змін практично в усіх галузях права. Ось чому автор, керуючись принципом рівноправ’я статей, закріпленому в Основному Законі Української держави, вважає необхідним особливо зупинитися на проблемах тенденцій розвитку інституту конституційно-правового статусу жінок, і в першу чергу на питаннях забезпечення рівноправності в таких сферах, як запобігання насильства щодо жінок; представництво їх в органах державної влади; соціально-трудові відносини; охорона репродуктивного здоров’я, материнства; освіта жінок; державний механізм забезпечення прав жінок.

Актуальність обраної теми значною мірою обумовлена і ступенем розробки проблеми. На даний час на дисертаційному рівні відсутні роботи, присвячені комплексному дослідженню тенденцій

розвитку інституту конституційно-правового статусу жінок. Звичайно, окремі аспекти даної проблеми досліджувалися раніш в контексті радянського законодавства і на сьогоднішній день певним чином втратили свою актуальність. Це суттєво вплинуло на появу в сучасній науці нових досліджень, у тому числі і монографічного характеру, в сфері прав жінок, гендерної проблематики. Однак запропонована тема в усьому обсязі досі не була предметом спеціального дослідження. Саме тому науковий аналіз тенденцій розвитку інституту конституційно-правового статусу жінок в Україні скрізь призму реалій сьогодення виявляється необхідним і своєчасним.

При проведенні дисертаційного дослідження важливе значення для автора мають роботи вчених-теоретиків в галузі теорії держави і права, конституційного права П.М.Рабиновича, М.П.Орзіха, М.І.Козюбри, В.Д.Погорілка, В.Я.Тація, М.О.Баймуратова, Б.А.Пережняка, І.М.Панкевича, В.В.Головченка, В.Князева, М.І.Сірого та ін., що стосуються загального конституційно-правового статусу людини і громадянина, оскільки саме він є першоосновою для конституційно-правового статусу жінок.

В дисертації також використовуються наукові праці ряду вчених в галузі історії, політології, міжнародного, трудового, кримінального права тощо, які так чи інакше пов'язані з теоретичними та практичними питаннями прав жінок. Варто відзначити змістовні роботи Л.І.Кормич, Л.О.Смоляр, І.А.Ветухової, Е.А.Плісовської, Р.Д.Рекха, В.О.Іващенко, А.Б.Блага, Т.М.Мельник, Н.В.Лавріненко, Н.М.Дармограй, О.Б.Ярош та інших вчених.

Відаючи належне теоретичному та практичному значенню досліджень вітчизняних та закордонних вчених, все ж таки необхідно зазначити про недостатній рівень розробленості дисертаційної проблеми. І дотепер ще недостатньо ґрунтовних наукових досліджень, темою яких було б всебічне висвітлення питання про тенденції розвитку інституту конституційно-правового статусу жінок. Всі вищезгадані праці відображують тільки деякі аспекти багатопланової і складної проблеми, яка стимулювала це дослідження, але і це значною мірою допомогло дисертанту у досягненні поставлених цілей та вирішенні завдань.

Слід зазначити, що цілий ряд питань, які мають важливе теоретичне і практичне значення, не отримали достатньо нового висвітлення в науковій літературі:

- практично не висвітлено питання про генезис прав жінок на терені України в юридичному аспекті;

- недостатньо вивчена проблема про сучасний стан розвитку даного інституту у взаємодії міжнародного та національного права;
  - слабо вивчені конституційні та законодавчі норми щодо прав та свобод жінок;
  - недостатньо освітлено питання про державний механізм забезпечення рівних прав та рівних можливостей жінок і чоловіків у відповідності з міжнародними стандартами та рекомендаціями.
- Все це переконує автора в необхідності продовження та поглиблення розгляду даної проблеми.

Дисертаційна робота виконана в рамках комплексної науково-дослідної теми Одеської національної юридичної академії “Правові проблеми становлення та розвитку сучасної української держави” (№ держреєстрації 01010001195). Автор значну увагу приділяє проблематиці прав жінок в умовах становлення та розвитку незалежної України.

Мета дисертаційного дослідження полягає у комплексному розгляді теоретичних та практичних проблем конституційно-правового статусу жінок під кутом зору тенденцій його розвитку та формулюванні на цій основі пропозицій щодо вдосконалення чинного законодавства України в сфері державної політики щодо жінок з урахуванням становлення нових соціально-політичних, економічних та інших відносин.

Для досягнення цієї мети автором була приділена увага вирішенню наступних завдань:

- аналізується розвиток і сучасний стан розробки проблеми конституційно-правового статусу жінок. Для цього висвітлюється історичний генезис прав жінок на теренах України та окреслюється місце і роль прав жінок в міжнародній та національній системі прав людини;
- з'ясовуються зміст, структура та головні елементи конституційно-правового статусу жінок;
- визначаються положення Основного Закону України як базові норми щодо конституційно-правового статусу жінок;
- аналізуються і оцінюються законодавчі акти, що містять норми про права, свободи та обов'язки жінок, їх гарантії;
- здійснюється аналіз дослідження стану дотримання громадянських, політичних, економічних, соціальних та культурних прав жінок відповідно до Конституції, чинного законодавства України і міжнародних стандартів прав жінок;
- досліджується державний механізм забезпечення рівних прав та рівних можливостей жінок і чоловіків, що сприяє реалізації кон-

ституційно-правового статусу жінок, способу оптимізації даного статусу;

- розробляються практичні рекомендації щодо вдосконалення чинного законодавства з проблеми конституційно-правового статусу жінок на основі узагальнення позитивного світового і вітчизняного досвіду.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, які виникають у сфері законодавчого забезпечення та реалізації громадянських (особистих), політичних, соціально-економічних та культурних прав та свобод жінок в Україні.

Предметом дослідження обрано відповідні юридичні норми, що закріплюють конституційно-правовий статус жінок як структурний елемент інституту конституційно-правового статусу людини та громадянина і, водночас, як окремий цілісний інститут.

Головним *методом дослідження* виступає загальнонауковий діалектичний метод пізнання, що дає можливість досліджувати проблеми в єдності їх соціального змісту і юридичної форми, здійснювати системний аналіз правових норм, що є предметом дослідження.

У роботі також застосовуються окремі наукові методи пізнання. Так, при здійсненні аналізу історико-правових аспектів становлення інституту конституційно-правового статусу жінок в Україні використовуються історико-правовий, логіко-юридичний, ціннісно-нормативний та порівняльно-правовий методи. Визначаючи зміст, структуру та головні елементи конституційно-правового статусу жінок, дисертант застосовує структурно-функціональний, системно-структурний, логіко-юридичний методи. З метою з'ясування стану дотримання основних прав та свобод жінок відповідно до Конституції, чинного законодавства України і міжнародних стандартів прав жінок застосовуються системно-структурний, порівняльно-правовий, логіко-юридичний, соціологічний та статистичний методи. Для вивчення механізму здійснення та захисту прав жінок, а також розробки організаційно-правових заходів його вдосконалення відповідно до міжнародних стандартів і рекомендацій автором використовуються структурно-функціональний, порівняльно-правовий, логіко-юридичний методи.

Наукова новизна даної роботи полягає в тому, що вперше на дисертаційному рівні одержано результати комплексного аналізу конституційно-правового статусу жінок в Україні, що дозволило усвідомити його особливості та визначити головні тенденції розвитку відносин в сфері законодавчого забезпечення та реалізації основних

прав та свобод жінок. Наукова новизна також визначається сучасною постановкою проблеми, розглядом її в політико-правовому аспекті, зробленими автором висновками, сформульованими науковими поняттями і пропозиціями з удосконалення чинного законодавства про конституційно-правовий статус жінок.

У дисертації обгрунтовано низку понять, концептуальних у теоретичному плані і важливих для юридичної практики положень і висновків, одержаних особисто здобувачем:

- удосконалено питання про генезис прав жінок на терені України в юридичному аспекті;
- дістала подальший розвиток проблема сучасного стану розвитку інституту конституційно-правового статусу жінок у взаємодії міжнародного та національного права;
- вперше узагальнено результати комплексного дослідження сутності та типології основних прав та свобод жінок під кутом зору загальнолюдських прав та свобод;
- надано висновки та практичні рекомендації з проблеми удосконалення конституційно-правових норм про права, свободи і обов'язки жінок з урахуванням нових соціальних, політичних, економічних та правових реалій сьогодення, процесів входження України у світове співтовариство;
- запропоновано низку заходів, пов'язаних зі створенням ефективної моделі державного механізму забезпечення рівних прав та рівних можливостей жінок і чоловіків;
- внесено комплекс інших нормативно- та організаційно-правових питань щодо забезпечення та реалізації принципу рівноправ'я статей як одного з головних принципів конституційно-правового статусу людини і громадянина та, зокрема, жінок.

Серед них найбільш значими, що мають як теоретичне, так і практичне значення, вбачаються такі положення і висновки дисертації, що стосуються:

- необхідності розгляду інституту конституційно-правового статусу жінок як структурного елементу конституційно-правового статусу людини і громадянина і, водночас, як окремого цілісного інституту;
- доцільності прийняття спеціального закону про рівні права та рівні можливості жінок і чоловіків;
- проблеми створення в системі органів виконавчої влади чіткої вертикальної структури з питань статусу жінок на чолі з Міністерством з справ жінок;

- аргументацій про встановлення у законодавчому порядку квот жінкам, або виділення місць в органах різних гілок влади, у керівних структурах;
- пропозицій про прийняття спеціального закону стосовно соціально-правового захисту від насильницьких дій в сім'ї;
- рекомендацій про внесення змін та доповнень до Кодексу законів про працю статтями, які б скасували норми, що обмежують працю жінок, тобто перехід законодавства від заборонного характеру до дозвільного, що надає право жінці самостійно приймати рішення та ін.

Практичне значення результатів дослідження визначається новизною та комплексним підходом до аналізу поставленої проблеми. Результати дисертації можуть бути використані в процесі вдосконалення законодавства про конституційно-правовий статус жінок, в роботі органів виконавчої влади при здійсненні державної політики щодо жінок, жіночих об'єднань, а також в науково-дослідній діяльності.

Апробація результатів дисертації проведена під час її обговорення на кафедрі соціальних теорій Одеської національної юридичної академії. Основні положення дисертаційного дослідження доповідалися на виступах міжнародної та всеукраїнських науково-практичних конференціях. Теоретичні висновки науково-дослідної роботи використовувалися у навчальному процесі при проведенні лекцій та практичних занять в Одеській національній юридичній академії.

Результати дослідження знайшли своє відображення в 10 авторських статтях та тезах доповідей на науково-практичних конференціях.

Структуру дисертації складають вступ, три розділи (сім підрозділів), висновки, список використаних джерел та додатки. Загальний обсяг роботи 225 сторінок, з них список використаних джерел становить 25 сторінок (294 найменувань літератури), додатків – 23 сторінок (11 таблиць та 11 графіків).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЙНОЇ РОБОТИ

У вступі обґрунтовується актуальність теми, висвітлюється ступінь її розробленості, формулюються мета та завдання дисертації, визначається предмет та об'єкт дослідження, окреслюється його методологічна та джерельна база, виділяються наукова новизна роботи, а також головні положення, які виносяться на захист, теоретич-

не та практичне значення дисертації, аналізується ступінь апробації і реалізації одержаних результатів.

У першому розділі – “Історико-правові аспекти становлення інституту конституційно-правового статусу жінок в Україні” проводиться аналіз документів міжнародного та національного права в сфері прав жінок на різних історичних етапах розвитку суспільства та встановлюється відповідність чинного законодавства України про конституційно-правовий статус жінок сучасним вимогам міжнародних стандартів та рекомендацій.

У підрозділі 1.1. “Правовий статус жінок в історичному минулому України” висвітлюється історичний генезис прав жінок на теренах України. Автор аналізує видатні історико-правові документи, що регулюють питання правового статусу жінок. Це, насамперед, “Руська Правда”, церковний Статут Володимира Святого, Литовські Статути, “Права, за якими судиться малоросійський народ”, Звід законів Російської імперії, Пакти й Конституції законів та вольностей Війська Запорізького, Конституція УНР. Приділено увагу також Основним Законам за часів радянського періоду.

Дисертант приходить до висновку, що в історичному минулому нашої держави найбільш демократичним характером щодо регулювання правового статусу жінок відрізнялось законодавство Київської Русі. Пам’ятники давньоруського права “Руська Правда” та церковний Статут Ярослава – це перші вітчизняні документи, які визнали жінок рівноправними з чоловіками у шлюбі та сім’ї, що позитивно відобразилося на їх майновому становищі. У той же час в Київській Русі, як і в подальшому в Великому князівстві Литовському, Козацькій державі, Російській імперії все ж таки існувала соціальна нерівність, внаслідок якої права жінок в багатьох випадках визначалися соціальним походженням.

За часів існування Великого Князівства Литовського найбільш видатними законодавчими актами в сфері регулювання прав жінок були Литовські Статути. Вказані документи фіксували правосуб’єктність жінки, як щодо відповідальності за злочини, скоєні проти жінок, так і щодо правової відповідальності самих жінок за злочинні дії проти інших суб’єктів. Проте визнавати їх загальну демократичність щодо правового статусу жінки передчасно, оскільки жінка втрачає ту рівноправність в майнових правах з чоловіком, що була характерною для норм Руської Правди.

В період існування Запорізької Січі у використаному козаками звичаєвому праві, яке визнавалося як іноземними державами, так

і польським урядом, жінці відводилося особливе місце, а саме: збільшувалась її роль у сім'ї та сільській громаді. Однак в цей історичний період все ж таки жінки-селянки були відсторонені від права володіння землею, що ставило їх в повну залежність від чоловіків.

При здійсненні аналізу законодавства Російської імперії здобувач доводить, що за своїм змістом воно було антидемократичним щодо регулювання правового статусу жінок в сфері громадянських прав. Звід законів Російської імперії надавав жінці право лише розпоряджатися своїм майном. Вона не володіла власними громадянськими правами: без дозволу чоловіка не могла поступити на роботу, або навчання, не мала право мандрувати та ін. Однак позитивною рисою імперського законодавства було те, що стало практично неможливим фізичне насильство щодо жінок як засіб впливу на них.

Дискримінація “слабкої статі” зберігалась і за радянського режиму. Хоча по закону жінки були зрівняні з чоловіками в правах та свободах, проте держава не реалізувала одну з головних своїх цілей: турбота про жінку, забезпечення її вільного та гідного розвитку, її прав та свобод. Всі обов'язки з виховання дітей, з ведення хатнього господарства були повністю перекладені на плечі жінки.

Отже, к моменту проголошення незалежності Україна прийшла не з кращими результатами. Накопичений протягом десятиліть досвід побудови системи правового захисту жінок виявився неефективним. На практиці жінкам не було забезпечено рівних з чоловіками можливостей щодо реалізації своїх конституційних прав та свобод.

У підрозділі 2.1. “Формування прав жінок в системі прав людини: міжнародний та національний аспект” здійснюється аналіз історичного розвитку прав жінок у взаємодії міжнародного та національного права, досліджуються базові нормативні документи ООН у сфері захисту прав жінок, показано відповідність чинного законодавства України міжнародним стандартам з прав жінок.

Занепокоєння людства з приводу дискримінації щодо жінок та намагання скасувати це явище виникали в різні історичні періоди. Варто нагадати теорії, запропоновані Платоном, Т.Мором, Т.Кампанеллою, К.Пизанською, К.Аґріпою, П.де ля Барр, Вольтером, Дідро, Гельвецієм, Монтеск'є, Руссо та ін., в основі яких лежить принцип рівноправ'я статей. Вони відіграли значну роль в появі першого в світі документу з прав жінок – “Декларації прав жінки і громадянки” 1791 р. Олімпії де Гуж, в якій доводилося, що жінка народжується вільною в правах та свободах з чоловіком. Однак сус-

пільство визнало жінок рівноправними з чоловіками лише через декілька століть, коли II Світова війна зачепила все населення воюючих країн незалежно від статі та віку. Після її завершення з прийняттям Статуту ООН права жінок стали одним з важливих об'єктів міжнародно-правового регулювання.

ООН за півстоліття свого існування, прийняла цілу низку документів в сфері прав жінок, що дозволяє виокремити їх в окремий цілісний інститут. Це, насамперед, Загальна декларація прав людини 1948 р. та Міжнародні пакти про права людини 1966 р., які відобразили положення Статуту ООН щодо рівності прав жінок і чоловіків. Крім вищезазначених документів, в рамках ООН прийнято ряд нормативних актів, які безпосередньо торкаються правового статусу жінок. До них, зокрема, належать Конвенція 1949 р. про боротьбу з торгівлею людьми та експлуатацією проституції третіми особами, Конвенція 1952 р. про політичні права жінок, Конвенція 1957 р. про громадянство заміжньої жінки, Конвенція 1962 р. про згоду на вступ до шлюбу, мінімальний шлюбний вік і реєстрацію шлюбів, Декларація 1967 р. про ліквідацію дискримінації щодо жінок, Конвенція 1979 р. про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок та ін.

Варто підкреслити, що в рамках ООН було проведено чотири всесвітніх конференцій з прав жінок – в Мехіко (1975 р.), Копенгагені (1980 р.), Найробі (1985 р.), Пекіні (1995 р.). Вони значною мірою вплинули на появу міжнародних документів з прав людини і, зокрема, жінок. Так, наприклад, під впливом Першої всесвітньої конференції в Мехіко було прийнято Конвенцію про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, а під впливом Третьої світової конференції в Найробі – Конвенцію про права дитини.

Висвітлюючи проблему формування прав жінок, здобувач здійснює порівняльний аналіз сприйняття ідеї рівноправності жінок і чоловіків в національному праві України. Він приходять до висновку, що на сьогодні наша держава створила юридичні умови для однакової участі жінок і чоловіків в усіх сферах громадського життя, для рівного становища у сім'ї. Чинне законодавство України відображає положення базових міжнародних стандартів прав людини, і за своїм змістом спрямовано на захист прав жінок.

На думку автора, сьогодні важливо, щоб наша держава не лише ратифікувала необхідні міжнародні документи з прав жінок і створила ідеальне законодавство. Перш за все виникає потреба в побудові такого соціально-економічного середовища, за якого дотримання та реалізація прав жінки, як і взагалі прав людини, стали б дійсністю.

Другий розділ “Основні права та свободи жінок як головний елемент конституційно-правового статусу жінок” присвячено комплексному дослідженню стану дотримання громадянських, політичних, економічних, соціальних та культурних прав жінок відповідно до Конституції, чинного законодавства України і міжнародних стандартів прав жінок. Здобувач вносить пропозиції стосовно вдосконалення вітчизняного законодавства та приведення його у відповідність до вимог міжнародно-правових документів, до яких приєдналася Україна.

У підрозділі 2.1. “Громадянські права та свободи жінок: стан законодавчого забезпечення і реалізації” досліджуються сучасний стан і головні тенденції їх розвитку. На думку автора, сьогодні в Україні, що стала на шлях переходу до іншої форми суспільного устрою і ринкових відносин, склалась надзвичайно складна соціально-економічна ситуація. У зв’язку з цим найбільш актуальними проблемами щодо жінок являються проблеми скорочення тривалості їх життя; абортів; суїциду; наркологічної ситуації; СНІДу; насильства в сім’ї (економічного, психологічного, фізичного, емоційного); торгівлі та вивезення жінок за кордон з метою сексуальної експлуатації.

Згідно дисертаційного дослідження, сьогодні найпоширенішим видом порушення громадянських прав жінок є насильство щодо них в сім’ї та работоргівля ними. У зв’язку з цим здобувач акцентує увагу на дослідження саме цієї проблеми.

В даному підрозділі робиться висновок, що наша держава потребує найбільш ефективного національного механізму забезпечення реалізації та контролю за виконанням законодавства щодо захисту прав людини, зокрема, жінок. Так, наприклад, основою вирішення проблеми насильства в сім’ї може стати прийняття закону про основи соціально-правового захисту від насильницьких дій в сім’ї. З метою подолання работоргівлі цілком доцільно було б сприяти місцевому, національному та міжнародному співробітництву з метою ліквідації структур, що займаються продажем жінок та ін.

У підрозділі 2.2. “Політичні права і свободи жінок: проблеми дотримання та захисту” концентрується увага на виявленні факторів, що обмежують політичні права жінок. Аналізуючи участь жінок у парламентських виборах та виборах до місцевих рад 1990, 1994, 1998 років, вивчаючи діяльність жінок на державній службі, у жіночих об’єднаннях автор приходиться до висновку, що у порівнянні з демократичними країнами світу сьогодні в українському суспільстві участь жінок в політичному житті знаходиться на низькому рівні. Незважа-

ючи на те, що законодавство України надає жінкам рівні з чоловіками права і свободи, у тому числі і політичні, однак вони недостатньо представлені у вищих ешелонах державної влади

Розглядаючи механізми застосування гендерних квот в демократичних країнах світу, автор пропонує внести у законодавчому порядку квоти жінкам, або виділяти місця в органах різних гілок влади, у керівних структурах, що сприятиме утворенню механізму для забезпечення рівноправ'я жінок і їх репрезентованість на всіх рівнях політичного життя. Для цього він звертається до досвіду Швеції, Норвегії, Данії, Франції, Великобританії, Німеччини, Австрії та інших країн світу. Автор приходить до висновку, що пропорційна система і система квотування забезпечують інституціональну підтримку, що полегшує для жінок доступ до процесу прийняття рішень.

У дисертаційному дослідженні приділяється увага й жіночим політичним партіям та громадським організаціям, які мають головною метою участь у виробленні державної політики щодо жінок, формуванні органів влади, місцевого самоврядування для того, щоб відстоювати інтереси жіноцтва, материнства та дитинства.

В дисертації також висвітлюється проблема реалізації жінками права на свободу думки і слова. Здійснений аналіз довів, що практично українські ЗМІ створюють однобокий образ жінки як березині домашнього вогнища. Це значною мірою ускладнює реалізацію жінками багатьох політичних прав та свобод.

У підрозділі 2.3. “Соціально-економічні та культурні права жінок в умовах трансформації українського суспільства” розглядаються особливості їх реалізації в умовах переходу України до ринкової економіки.

Досліджуючи такі соціально-економічні права жінок, як право на підприємницьку діяльність; право на працю; право на відпочинок; право на соціальний захист; право на охорону здоров'я; право, зумовлене гарантуванням вільної згоди на шлюб, а також захистом материнства, батьківства, дитинства і сім'ї; право на освіту, автор прийшов до висновку, що на практиці більшість з цих прав не реалізуються. На жаль, характерною особливістю соціально-економічної ситуації в Україні є фемінізація бідності та безробіття жінок. За попереднє десятиріччя кількість жінок, що живуть в злиднях, непропорційно збільшилась стосовно кількості чоловіків. Обмежився їх доступ до економічних ресурсів, освіти та навчання. Окрім того, відбуваються і такі негативні процеси як зменшення кількості шлюбів, різке падіння народжуваності та ін.

Дисертант надає пропозиції і рекомендації щодо вдосконалення чинного законодавства України в сфері соціально-економічних та культурних прав та свобод, акцентуючи при цьому увагу на проблемі удосконалення трудових прав жінок.

Згідно дисертаційного дослідження чинне законодавство України про працю спрямовано на захист трудових прав: передбачає цілу систему гарантій та пільг, призначених для жінок, які зайняті у сфері виробництва. Сюди відносяться, наприклад, гарантії при найманні на роботу і заборона звільнення вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до 3-х років, одиноких матерів – при наявності дитини віком до 14-років або дитини-інваліда. Однак за своїм змістом воно носить заборонний характер. Так, забороняється застосування праці жінок на важких роботах і на роботах із шкідливими або небезпечними умовами праці, на деяких підземних роботах та ін. На думку, дисертанта в сфері трудових прав жінок було б доцільним перейти від заборонного характеру законодавства до дозвільного. Наприклад, слід скасувати норми, що забороняють нічні, надурочні роботи і відрядження жінок-матерів та ін. Повинна існувати свобода особистого вибору жінок.

Третій розділ “Механізм здійснення та захисту прав жінок на сучасному етапі державотворення в Україні” присвячується проблемі формування державного механізму забезпечення прав жінок в умовах демократизації суспільних відносин та його вдосконалення відповідно міжнародним стандартам та рекомендаціям.

У підрозділі 3.1. “Розвиток державного механізму забезпечення прав жінок в умовах демократизації суспільних відносин” розглядаються роль і значення державного механізму, спрямованого на забезпечення жінкам рівних з чоловіками прав та свобод, виділено основні етапи його становлення та розвитку в сучасній Україні, проаналізовано діяльність органів державної влади, в компетенції яких знаходяться питання здійснення та захисту прав жінок.

На сьогодні специфіка механізму забезпечення прав жінок в Україні полягає в тому, що в системі органів державної влади відсутній спеціальний орган з питань статусу жінок. Нині питаннями становища жінок на державному рівні займаються Сектор у справах жінок, охорони сім’ї, материнства та дитинства Кабінету Міністрів України, практично всі міністерства та державні комітети України, які перебудовуються в осмисленні та втіленні гендерної політики, Комітет Верховної Ради України 3 скликання з питань охорони здоров’я, материнства та дитинства, Уповноважений Верхов-

ної Ради України з прав людини. Поряд з цим існують відповідні структури в місцевих органах державної влади та самоврядування. До того ж в нашій державі також використовується судовий та міжнародний механізми захисту прав жінок. Проте жодна із вищезазначених структур в окремоті, ні всі структури разом узяті не володіють достатніми ресурсами та повноваженнями для забезпечення та реалізації послідовної політики рівних прав і рівних можливостей жінок і чоловіків.

У дисертації зазначається, що раніш в Україні вже були створені спеціальні органи виконавчої влади з питань статусу жінок. Це, насамперед, Комітет у справах жінок, материнства і дитинства при Президенті України (1995-1996 р.р.), Міністерство України у справах сім'ї та молоді (1996-1999 р.р.) і Державний комітет України у справах сім'ї та молоді (1999 р.). Однак практика засвідчила, що вони виявилися неефективними щодо реалізації державної політики щодо жінок.

У дисертації проаналізована діяльність Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, який докладає багато зусиль для захисту прав жінок, особливо в питаннях боротьби з торгівлею жінками. Автор також аналізує судовий та міжнародний механізми захисту прав жінок.

У дисертації зроблено висновок про те, що сьогодні надзвичайно складною є проблема формування нових державних структур з статусу жінок. Старі державні органи зруйновані, нові інституції перебувають лише на стадії становлення. До того ж, ефективність їх діяльності надто низька. Саме тому, на думку дисертанта, сьогодні виникає потреба в розробці нової ефективної моделі побудови державного механізму забезпечення прав жінок, виходячи з досвіду високо-розвинених демократичних країн.

У підрозділі 3.2. **“Проблеми вдосконалення механізму здійснення та захисту прав жінок відповідно до міжнародних стандартів і рекомендацій”** надаються пропозиції і рекомендації щодо побудови вдосконаленого державного механізму забезпечення прав жінок. У дисертації проаналізовано низку заходів, запропоновану Скандинавськими країнами, зокрема, Швецією – лідером серед західних країн в питаннях гендерної рівності. Рекомендовано, наприклад, прийняти закон **“Про рівні права та рівні можливості жінок і чоловіків”**, який вже існує в цих країнах. Даний закон повинен регулювати, в першу чергу, процесуальні та процедурні сторони реалізації принципу рівноправ'я статей, а також встановлювати порядок здійснення положень галузевого законодавства.

В організаційному плані пропонується, зокрема, створити в структурі органів виконавчої влади Міністерство з справ жінок як центральний орган з питань статусу жінок, яке ефективно б забезпечувало взаємодію центра та всіх регіонів; надати більш широкі повноваження органам державної влади щодо питання забезпечення рівних прав та рівних можливостей жінок і чоловіків.

В даному підрозділі висвітлюються також питання вдосконалення судового механізму захисту прав жінок. Висловлюються думки щодо створення спеціалізованих судів, розглядаючих справи по пенсійним та трудовим справам. На думку автора, ці органи могли би більш оперативно впливати і на забезпечення прав жінок в різних сферах суспільного життя.

Автор приходить до висновку, що дотримання та захист прав жінок напряму зв'язані з державним механізмом забезпечення рівних прав і рівних можливостей жінок і чоловіків. Саме тому сьогодні виникає потреба у побудові його чіткої та ефективної моделі.

У висновках викладені основні теоретичні положення і практичні рекомендації, які є результатом дисертаційного дослідження. В них виявлено особливості конституційно-правового статусу жінок та основні тенденції його розвитку.

Дисертант прийшов до висновку, що в сучасній Україні існуючі де-юре закони ні в якому разі не дискримінують жінку. Сьогодні можна стверджувати, що немає жодної статті Конституції України, яка б обмежувала права жінок. Однак де-факто більшість правових документів в сфері законодавчого забезпечення прав жінок не діють. Тому, на думку автора, першочерговим завданням нашої держави повинно стати втілення в практичне життя українського суспільства норм законодавчих актів щодо рівноправності статей. Для цього цілком доцільним було б створити ефективний державний механізм забезпечення рівних прав і рівних можливостей жінок і чоловіків на чолі з Міністерством з справ жінок в Україні.

У висновках також запропоновано вдосконалити законодавство України в сфері державної політики щодо жінок з метою реагування на зміни у сфері економіки; викорінення в суспільній свідомості та управлінській практиці пережитків патріархатної ідеології. На думку автора, сьогодні було б доцільно включити, перш за все, такі напрями державної політики щодо жінок, як розширення представництва жінок в управлінських структурах і в різних комісіях (введення квот для них); удосконалення соціального законодавства на користь жінок. Адже потенціал жіноцтва набагато вищий, ніж рівень його використання.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Аніщук Н.В. Права жінок в сучасній Україні // Актуальні проблеми політики: Збірник наукових праць / Відп. ред. Л.І.Кормич. – Одеса: Астропринт, 1999. – Вип.5. – С.213-217.
2. Аніщук Н.В. Деякі аспекти проблеми насильства щодо жінок // Актуальні проблеми політики: Збірник наукових праць / Відп. ред. Л.І.Кормич. – Одеса: Астропринт, 1999. – Вип.6-7. – С.33-35.
3. Аніщук Н.В. Соціально-правовий статус жінки в сучасній Україні // Актуальні проблеми політики: Збірник наукових праць / Відп. ред. Л.І.Кормич. – Одеса: Астропринт, 1999. – Вип.6-7. – С.57-61.
4. Аніщук Н.В. Жінка в сучасному українському суспільстві // Политика и политическая культура в условиях становления и развития украинского общества (Материалы Всеукраинской научно-практической конференции молодых ученых). – Одесса. – 1999. – С.124-127.
5. Аніщук Н.В. Сучасна державна політика щодо жінок в Україні // Актуальні проблеми держави та права: Збірник наукових праць. Вип.6. Ч.І.- Одеса: Астропринт, 1999. – С.216-219.
6. Аніщук Н.В. Сучасний стан розвитку жіночого руху в Україні // Актуальні проблеми політики: Збірник наукових праць. – Вип.8 / Відп. ред. Л.І.Кормич. – Одеса: Юридична література, 2000. – С.417-419.
7. Аніщук Н.В. Правові засади гендерної демократії в Україні // Актуальні проблеми політики: Збірник наукових праць. – Вип.9 / Відп. ред. Л.І.Кормич. – Одеса: Юридична література, 2000. – С.157-159.
8. Аніщук Н.В. Жіночий аспект проблеми молодіжного безробіття в Україні // Молодь третього тисячоліття: гуманітарні проблеми та шляхи їх рішення: Зб. наукових статей в 3-х томах (Матеріали міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених). – / Загальний уклад. і наук. ред. – проф. В.М.Соколов. – Одеса: ІСЦ, 2000. – Том I. – С.22-25.
9. Аніщук Н.В. Трудові права жінок в умовах ринкових відносин в Україні // Актуальні проблеми держави та права: Збірник наукових праць. – Вип.9. – Одеса: Астропринт, 2000. – С.148-152.

10. Аніщук Н.В. Принцип рівноправності жінок і чоловіків в міжнародному та національному праві України // Актуальні проблеми політики: Збірник наукових праць / Голов. ред. С.В.Ківалов; відп. за вип. Л.І.Кормич. – Одеса: Юридична література, 2001. – Вип.10-11. – С.95-106.

АНОТАЦІЯ

***Аніщук Н.В.* Тенденції розвитку інституту конституційно-правового статусу жінок в Україні. – Рукопис.**

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.13. – Правові проблеми політичних інститутів та процесів. – Одеська національна юридична академія, Одеса, 2001.

Дисертація присвячена комплексному розгляду теоретичних та практичних проблем конституційно-правового статусу жінок під кутом зору тенденцій його розвитку та формулюванню на цій основі висновків та рекомендацій щодо вдосконалення чинного законодавства України в сфері державної політики щодо жінок з урахуванням становлення нових соціально-політичних, економічних та інших відносин.

Ключові слова: конституційно-правовий статус жінок, рівноправність жінок і чоловіків, дискримінація щодо жінок, громадянські (особисті), політичні, соціально-економічні та культурні права та свободи жінок, механізм забезпечення прав та свобод жінок.

АННОТАЦИЯ

***Анищук Н.В.* Тенденции развития института конституционно-правового статуса женщины в Украине. – Рукопись.**

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.13. – Правовые проблемы политических институтов и процессов. – Одесская национальная юридическая академия, Одесса, 2001.

Диссертация посвящена комплексному рассмотрению теоретических и практических проблем конституционно-правового статуса женщин в Украине и выявлению тенденций его развития с учетом

взаимодействия международного и национального законодательства о правах женщин.

Диссертационная работа содержит выводы и рекомендации по усовершенствованию действующего законодательства, а также практики его применения по обеспечению прав и свобод женщин в соответствии с требованиями международно-правовых документов, к которым присоединилась Украина.

В диссертационном исследовании нашел отражение комплекс вопросов, связанных с историко-правовыми аспектами становления института конституционно-правового статуса женщин в Украине. Автором исследуется правовое положение женщин во времена древнеславянских племен, Киевской Руси, Козаччины и Козацкого государства – Гетьманщины, Российской империи, советской Украины. Рассматривается историческое развитие института прав женщин во взаимодействии международного и национального права. Определяется соответствие Основного Закона и законодательства современной Украины принципу равноправия мужчин и женщин, закрепленному в международных документах ООН по правам человека. Раскрывается содержание конституционно-правового статуса женщин как структурного элемента конституционно-правового статуса человека и гражданина и, одновременно, как отдельного целостного института.

В диссертации комплексно исследуются основные права и свободы женщин в соответствии с Конституцией, действующим законодательством Украины и международными стандартами прав женщин. Поднимаются проблемы законодательного обеспечения и реализации, соблюдения и защиты гражданских (личных), политических, социально-экономических, культурных прав и свобод женщин в условиях трансформации украинского общества. Приводятся факты нарушения прав женщин в Украине, которые противоречат общепризнанным требованиям международных стандартов. Вносятся ряд предложений и рекомендаций по разработке новых законодательных актов в сфере прав женщин с целью реагирования на неизбежные в наш динамический век изменения в сфере социально-политических, экономических и других отношений.

Существенное место в диссертации занимает проблема формирования государственного механизма обеспечения прав женщин в условиях демократизации общественных отношений и его совершенствования в соответствии с международными рекомендациями. В исследовании дается характеристика структуры государственных ор-

ганов, осуществляющих полномочия обеспечения прав женщин в современной Украине. Автор акцентирует свое внимание на том, что сегодня в нашей стране отсутствует специальный государственный орган, занимающийся разрешением проблем прав женщин. Диссертант предлагает и рекомендует эффективную, на его взгляд, модель построения и функционирования государственного механизма осуществления и защиты прав женщин, исходя из опыта скандинавских стран.

В выводах автор излагает основные теоретические положения и практические рекомендации, которые являются результатом диссертационного исследования. В них выявляются особенности конституционно-правового статуса женщин и главные тенденции его развития в истории законодательства Украины о правах женщин.

Изучив поставленную проблему, диссертант приходит к выводу о том, в нашем государстве институт конституционно-правового статуса женщин как отдельный целостный институт берет свое начало с момента принятия Конституции УНР и первых советских конституций, когда впервые был провозглашен принцип равноправия независимо от пола. И хотя уже прошло много десятилетий с тех пор, когда официально признали женщин равноправными с мужчинами, однако и сегодня, в начале XXI столетия, данная проблема остается весьма актуальной. Действующее законодательство Украины о конституционно-правовом статусе женщин работает далеко не в полной мере и требует поиска эффективных путей его усовершенствования.

Ключевые слова: конституционно-правовой статус женщин, равноправие женщин и мужчин, дискриминация в отношении женщин, гражданские (личные), политические, социально-экономические и культурные права и свободы женщин, механизм обеспечения прав и свобод женщин.

SUMMARY

***Anishchuk N. V.* The tendencies of development of institute of the constitutional-legal status of the women in Ukraine. – Manuscript.**

The dissertation on competition of the scientific degree of candidate of jurisprudence on the speciality 12.00.13. – Legal problems of political institutes and processes. – Odessa national legal academy, Odessa, 2001.

The dissertation is devoted to complex consideration of theoretical and practical problems of the constitutional-legal status of the women from

the point of view of the tendencies of its development and formation on this basis of the conclusions and the recommendations on the perfection of the current legislation of Ukraine in the sphere of state female policy with the account formation of new social – political, economic and other attitudes.

Key words: constitutional-legal status of the women, equality of women's and men's rights, women's discrimination, civil (personal), political, social, economic and cultural women's rights and freedoms, mechanism of security of women's rights and freedoms.